

Eski Uygurca *Cheng weishi lun* Tefsirine Ait İki Fragman (16. Yaprak ve Başka Bir Yaprak)

*Two Fragments of a Commentary of Old Uyghur Cheng weishi lun
(16th Leaf and Another Leaf)*

Dr. Uğur UZUNKAYA*
Arş. Gör. Tümer KARAAYAK**

Özet

Cheng weishi lun, Xuanzang'ın (602-664) kaleme aldığı Faxiang 'öğretilerin özellikleri' veya bir başka deyişle Weishi 'salt bilinç' ekolünün temel metinlerinden biridir. Xuanzang bu eserini Yogācāra ekolünün önemli isimlerinden biri olan Vasubandhu'nun Triṃśikā'sı ve bu eser üzerine yazılan on mensur tefsir temelinde tamamlamıştır. 629-645 tarihlerinde Budist merkezlerini ziyaret ederek Çin'e Yogācāra ekolünü tanıtan ve daha sonraları Yeni Yogācāra ekolü olarak da anılacak olan Faxiang ekolünü ortaya koyan Xuanzang'dan sonra, Faxiang ekolünün ilk patriği ve Xuanzang'ın öğrencisi Kuiji (632-682) de bu eser üzerine Cheng weishi lun shuji adıyla bir tefsir yazmıştır. Kitsudō'nun tespitine göre Berlin Turfan Koleksiyonu'nda korunan Faxiang ekolüne ilişkin metinleri içeren ve en az otuz bölümden oluşan derleme biçimindeki bir yazmanın 21. bölümü Cheng weishi lun tefsirine ilişkindir. Eski Uygurca Cheng weishi lun tefsirine ilişkin daha önce neşredilmemiş iki yaprak bu yazının konusunu oluşturmaktadır. Burada bahsi geçen iki fragmandan ilki Mainz 704 (T I D 2) arşiv numarasına sahiptir ve 21. bölümün 16. yaprağıdır. Diğer yaprak ise Mainz 703 (T I D 3) arşiv numarasına sahiptir ve henüz metin içerisindeki yeri tanımlanmamış olup bir yaprak numarası ihtiva etmemektedir. Bu çalışma mevzu bahis metinlerin yazı çevirimini, harf çevirimini, Türkçeye aktarımını, metne ilişkin notlarını ve dizin/sözlüğünü içermektedir.

Anahtar kelimeler: Eski Uygurca, Xuanzang, Cheng weishi lun, Kuiji, Cheng weishi lun shuji.

*Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
uguruzunkaya1@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4534-9305.

**Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
tumerkaraayak@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-2322-9663.

Abstract

Xuanzang's (602-664) Cheng weishi lun is one of the basic texts of Faxiang school in other words Weishi 'consciousness-only'. Xuanzang completed this work on the basis of the Trimśikā by Vasubandhu, one of the important names of the Yogācāra school, and the ten prose commentaries written on it. After Xuanzang, who visited Buddhist centers in 629-645, introduced the Yogācāra school to China, Xuanzang's disciple Kuiji (632-682), the first patriarch of the Faxiang school, wrote Cheng weishi lun shuji as a commentary on Cheng weishi lun. According to Kitsudō's determination, the 21st chapter of a manuscript, which contains texts of the Faxiang school preserved in the Berlin Turfan Collection and consists of at least thirty chapters, belongs to Cheng weishi lun's commentary. Two unpublished leaves of a commentary of Old Uyghur Cheng weishi lun are the subject of this paper. The first of the two fragments mentioned here has the archive number Mainz 704 (T I D 2) and is the 16th leaf of the 21st chapter. The other leaf has the archive number Mainz 703 (T I D 3) and is not yet identified in the text and does not contain a leaf number. This study includes transcription and transliteration of the texts, translation into Turkish, textual notes and glossary.

Keywords: Old Uyghur, Xuanzang, Cheng weishi lun, Kuiji, Cheng weishi lun shuji.

Budizmin farklı ekollerine ilişkin dinî metinler Eski Uygur edebiyatının oluşumunda önemli bir yere sahiptir. Theravāda ve Mahāyāna başta olmak üzere iki temel ekole sahip olan Budizmin Mahāyāna ekolünden gelişen Yogācāra temelindeki Faxiang 'öğretilerin özellikleri' ekolü (法相宗 *Faxiang zong*) veya bir diğer deyişle *Weishi* (唯識) 'salt bilinç' ekolü Çinli Budist hacı, seyyah ve mütercim Xuanzang (玄奘) (602-664) tarafından ortaya konmuştur. Tang Hanedanlığı'nın (618-907) önemli isimlerinden olan Xuanzang Budist külliyata ilişkin metinlerin bozulmuş ve eksik olduğu yahut yanlış tercüme edildiği düşüncesiyle 629-645 yılları arasında Budizmin dinî merkezlerine seyahat etmiştir. Bu dinî seyahati sırasında özellikle Nālandā'da dönemin önemli Budist alimleri ile bir arada bulunan Xuanzang, Hindistan dönüşünde yeni metinleri ve öğretileri Çin'e taşımıştır. Yogācāra ekolünün önemli temsilcilerinden biri olan Vasubandhu'nun *Trimśikā* adlı eseri ve bu eser üzerine yazılan on mensur tefsir temelinde Xuanzang, *Cheng weishi lun* (成唯識論) adlı eserini kaleme almış ve bu eser Yeni Yogācāra olarak da anılacak olan Faxiang ekolünün temel metinleri arasında yer almıştır.* Xuanzang'ın öğrencilerinden olan ve Faxiang

* Bu metin Fransızcaya (La Vallée Poussin 1928) ve İngilizceye (Cook 1999) tercüme edilmiştir.

ekolünün de ilk patriği sayılan Kuiji (窺基) (632-682) *Cheng weishi lun shuji* (成唯識論述記) (*Taishō* no. 1830, c. 43, 229a-606c) adıyla Xuanzang'ın *Cheng weishi lun* adlı eserine tefsir yazmıştır.

Eski Uygurca *Cheng weishi lun* tefsirine ilişkin fragmanlar bugün Berlin Turfan Koleksiyonu'nda Faxiang ekolüne ait "en az otuz bölümden" (Özertural 2012: 14) olduğu düşünülen derleme biçimindeki bir yazmanın 21. bölümünü oluşturmaktadır.[†] Bu derleme biçimindeki yazmanın bir kısmının kataloğunu hazırlayan Özertural (2012: 207-257, Katalog no. 248-305), Kitsudō'nun henüz yayımlanmamış bir makalesi temelinde mevzubahis yazmanın 21. bölümünün "Xuanzang'ın *Cheng weishi lun* adlı eserinin Queiji tarafından yazılmış bir tefsirinin Eski Uygurcaya tercümesi olduğunu" (Özertural 2012: 14) belirtmiştir. Bu çalışmada 21. bölüme ait iki fragmanın neşrinin yapılması amaçlanmıştır. Bu iki fragmandan ilki yani Mainz 704 (T I D 2) 21. bölümün 16. yaprağıdır ve fragmanın arka yüzünde *bir otuzunç ülüş altı y(e)g(i)rmi p(a)t(a)r* '21. bölüm 16. yaprak' ibaresi bulunmaktadır. Bu yaprak ön ve arka tarafında 37'şerden toplam 74 satır bulundurmaktadır. Bu yaprağın her iki tarafı da 24. satırdan sonra kısmen tahrip olmuştur. Diğer yaprak ise Mainz 703 (T I D 3) arşiv numarasına sahiptir ve henüz metin içerisindeki yeri tanımlanmamış olup bir yaprak numarası da ihtiva etmemektedir. Bu yaprağın ön sayfasında 37 ve arka sayfasında 36 satır olmak üzere toplam 73 satır mevcuttur.

Bu çalışmada mezkur fragmanların yazı çevirimi ve harf çevirimi yapılacak, ardından Türkçeye aktarımını, metne ilişkin notları ve analitik dizini de içeren sözlüğü sunulacaktır. Metne ilişkin notlarda Çince kaynağa referans olarak Kuiji'nin *Cheng weishi lun shuji* adlı eserinin karşılığı olan *Taishō* no. 1830, c. 43 alınmıştır. Bu çalışmayı yine tarafımızca tespit edilebilen 21. bölüme ait diğer fragmanların neşri izleyecektir.

1. Eski Uygurca Metnin Harf Çevirimi ve Yazı Çevirimi

Bu bölümde metnin harf çevirimi ve yazı çevirimi için *Uigurisches Wörterbuch*'daki ilkeler takip edilmiştir (krş. Röhrborn 1977-1998: 9-10 ve 13-14; Röhrborn 2010: XXXIII-XXXV).

Mainz 704 (T I D 2) recto

(001) 1 bilgä biliglär tep tetmädi[n isimäk]
pylk' pylyk l'r typ tytm'dy/ //

(002) 2 töpö tapl(a)g yertinçülügdä yeg nom ...

[†] Mevzubahis yazmanın 21. bölümüne ilişkin dört fragmanın neşri W. Scharlipp tarafından 1986 yılında tamamlanmıştır.

- twypw t'plq yyrtynçwlvkd' yyk nwm t...
- (003) 3 näg(ü)lük tetirlär tep tesär ,, munta yantu[ru]
n'klwk tytyr l'r typ tys'r ,, mwnt' y'ntw//
- (004) 4 inçä ukmiş k(ä)rgäk ,, kaltı bo tört törlüg
'ynç' 'wämyş krk'k ,, q'ltı pw twyrt twyrlwk
- (005) 5 ädgü yiltızlarını bışrunguluk nomi bolar
'dkw yylytz l'r nynk pyşrnqwlwq nwmı pwl'r
- (006) 6 ikigü ärür ärsärlär ymä ,, inçip nomları
'ykykw 'rwr 'rs'r l'r ym' ,, 'ynçyp nwm l'ry y
- (007) 7 yänä iki tutyaklar tetir ,, ol iki tutyak-
y'n' 'yky twty'q l'r tytyr ,, 'wl 'yky twty'q
- (008) 8 larıg adaktaki baştaki yinçürü sakınmak-
l'ryq ''d'qt'qy p'st'qy yynçwrw s'qynm'q
- (009) 9 ka tayaklıgın ,, baştınkı çın kertü
q' t'y'qlyqyn ,, ® p'stynqy çyn kyrtw
- (010) 10 bilgä biliglärkä tayaklıgın ,,
pylk' pylyk l'r ® k' t'y'qlyqyn ,,
- (011) 11 bilmädin ukmadın
pym'dyn ® 'wäm'dyn
- (012) 12 anın antag tetmiş ärürlär ,,
''nyn ''nt'q ® tytmış 'rwr l'r ,,
- (013) 13 ol ymä nätäg ol tep tesär ,, k(a)ltı bodi-
'wl ym' n't'k 'wl ® typ tys'r ,, q'ltı pwdy
- (014) 14 s(a)t(a)vlar kayu üdün tavrannak tuş içintä
stv l'r q'yw 'wydwn t'vr'nm'q twş 'yçynt'
- (015) 15 äñilki y(a)rumakka täggülük dyanka
''nk'ylyk yrwm'q q' t'kkwlwk dy'n q'
- (016) 16 [ta]yaklıgın yinçürü sakınmakıg öritip ,,
//y'qlyqyn yynçwrw s'qynm'q yq 'wrytyp ,,
- (017) 17 tutuldaçı atl(ı)g atda ulatı ,, tört törlüg
twtwld'çy ''tlq ''t d' 'wl'ty ,, twyrt twyrlwk
- (018) 18 nomlarını yokın kurugın körsärlär ötrü

- nwm l'r nynk ywqyn qwrwqyn kwyr's'r l'r 'wytrw
(019) 19 ol üdün olarnı kördäçi yinçürü sakınmak-
'wl 'wydwn 'wl'rny kwyr'd'çy yynçwrw s'qynm'q
(020) 20 niñ atı isimäk tep atanur ,, nä üçün antag
nynk ''ty 'ysym'k typ ''t'nwr ,, n' 'wyçwn ''nt'q
(021) 21 atanur tep tesär ,, kim ol üdtä ol bodis(a)t(a)v-
''t'nwr typ tys'r ,, kym 'wl 'wydt' 'wl pwdystv
(022) 22 niñ köñüli burhan kutıña agınç[sız]
nynk kwnkwly pwrq'n qwtynk' 'qynç///
(023) 23 ädgüti isiyür yılıyur üçü[n]
'dkwty 'ysyywr yylyywr 'wyçwn
(024) 24 tep atanur ,, ,, az... ..
typ ''t'nwr ,, ,, ''z
(025) 25 ootunjug örtädäçi
'wwtwnkwq 'wyr't'd'çy
(026) 26 yalınniñ isigi [köñül-]
y'lyn nynk 'ysyky /////
(027) 27 dä köküzdä yañırt[ı]
d' kwykwx d' y'nkyrt/
(028) 28 anın ymä isimäk
''nyn ym' 'ysym'k
(029) 29 munta yarumakka
mwnt' y'rwm'q q'
(030) 30 tayaklın adak [sakinmak-]
t'y'qlyqyn ''d'q /////
(031) 31 ig öritip tep
yq 'wrytyp typ t... ..
(032) 32 ol ,, yinçürü sak[ınmak]... ..
'wl ,, yynçwrw s'q'////
(033) 33 ol ,, akıgsız
'wl ,, ''qyqsyz ty... ..
(034) 34 yañırtı

- y'nkyrty t...
- (035) 35 ozokçı
'wz wqçy p...
- (036) 36 täggülük
t'kkwlwk t...
- (037) 37 d' ulatı
d' 'wl'ty t...
- Mainz 704 (T I D 2) verso
- bir otuzunç ülüş altı y(e)g(i)rmi p(a)t(a)r ,,
pyr 'wtwz wnç 'wylwş ''lty ykrmy ptr ,,
- (038) 1 larıg yinçürü sakınıp yokın
... .. l'ryq yynçwrw s'qynyp ywäyn
- (039) 2 mişkâ anın anı kördäçi bilgä
... .. myş k' ''nyn ''ny kwyrđ'çy pylk'
- (040) 3 biligig yinçürü sakınmak tep tetir ,, ,,
pylykyk yynçwrw s'qynm'ä typ tytyr ,, ,,
- (041) 4 ikinti yarumakıg küçäddürgülük dyan-
'ykynty y'rw m'äyq kwyrđ'tdwrkwllwk dy'n
- (042) 5 ka tayaklıgın baştınkı yinçürü sakınmak-
ä' t'y'qlıqyn p'stynqy yynçwrw s'qynm'ä
- (043) 6 ıg öritip ,, ol ok tutuldaçı atl(ı)g nomlar-
yq 'wrytyr ,, 'wl 'wä twtwld'çy ''tlq nwm l'r
- (044) 7 niñ yokın kurugin takı ädgüti çıngaru
nynk ywäyn qwrwqyn t'äy 'dkwty çynq'rw
- (045) 8 körsär ,, ötrü ol üdün ol yinçürü sakınmak-
kwyr's'r ,, 'wytrw 'wl 'wydwn 'wl yynçwrw s'qynm'ä
- (046) 9 niñ atı töpö tep atanur ,, nä üçün
nynk ''ty twypw typ ''t'nwr ,, n' 'wyçwn
- (047) 10 antag atanur tesär ,, kim ol
''nt'q ''t'nwr @ tys'r ,, kym 'wl
- (048) 11 üdtä ol bodis(a)t(a)vnıñ
'wydt' 'wl @ pdystv nynk

- (049) 12 köñüli köküzi açılıp yarup
kwnkwly kwykwz y @ ''çylyp y'rwp
- (050) 13 sansarlı nirvanlınıñ tözin
s'ns'r ly nyrv'n @ ly nynk twyz yn
- (051) 14 b(ä)lgüsin adırtlıg körür ,, inçä k(a)ltı tag
plkwsyn ''dyrtlyq kwyrwr ,, 'ynç' ältı t'q
- (052) 15 töpösintä tugmış kişi intin mintin
twypwsynt' twqmıyş kışy 'yntyn myntyn
- (053) 16 nigodinke yer oronlarıg körmiş täg
nykwdynky yyr 'wrwn l'r yq kwyrmyş t'k
- (054) 17 anı üçün bo yinçürü sakınmaknıñ atı
''ny 'wyçwn pw yynçwrw s'äynm'ä nynk ''ty
- (055) 18 töpö tep tetir ,, ,, üçünç tapl(a)gka eyin
twypw typ tytyr ,, ,, 'wyçwnç t'plq ä' 'yyyn
- (056) 19 bolmak atl(i)g dyanka tayaklıgın adak-
pwl'm'ä ''tlq dy'n ä' t'y'qlyqyn ''d'ä
- (057) 20 dakı çın kertü bilgä biligig öritip
d'äy çyn kyrtw pylk' pylykyk 'wrytyp
- (058) 21 kim ol aşnukı tutuldaçı atl(i)g nomlarnıñ
kym 'wl ''şnwäy twtwld'çy ''tlq nwm l'r nynk
- (059) 22 ođgurak tapl(a)p basa
... qwryn 'wtqwr'ä t'plp p's'
- (060) 23 biliglärnıñ işin
... .. q pylyk l'r nynk 'yşyn
- (061) 24 [küdügin] kurug ol tep tapl(a)mak
//////// äwrwq 'wl typ t'plm'ä
- (062) 25 atl(i)g biliglär
... ..y ''tlq pylyk l'r
- (063) 26 [a]tl(i)g adkangularnıñ
... .. //tlq ''dq'nqw l'r nynk
- (064) 27 tutultaçı atl(i)g
... .. twtwlt'çy ''tlq

- (065) 28 ymä biliglärniñ
... .. ym' pylyk l'r nynk
- (066) 29 näçökin çin kertü
... .. n'çwkyñ çyn kyrtw
- (067) 30 tözintin
... .. ykw twyz yntyn
- (068) 31 [t]ep suvaşip (?) bar
... .. /yp swv'şyp p'r
- (069) 32 tutuldaçı atl(ı)g
... .. twtwld'çy ''tlq
- (070) 33 ärsärlär ,,
... .. 'rs'r l'r ,,
- (071) 34 biliglär
... .. q pylyk l'r
- (072) 35 ök
... .. k'wk
- (073) 36 ,, ötrü ol
... .. ,, 'wyrw 'wl
- (074) 37 ligniñ
... .. lyk nynk
- Mainz 703 (T I D 3) A sayfası
- (075) 1
... .. m'dyn
- (076) 2 ,, anın
... .. ,, 'nyn
- (077) 3 ärür ,, bo iki at
... .. myş 'rwr ,, pw 'yky ''t
- (078) 4 ,, bo ärür törtünç
... .. yr ,, pw 'rwr twyrwñç
- (079) 5 [t]ört tör[lüg] ä[d]gü yiltızlarnıñ äñäyü
//yrt twyr /// '/kw ylytyz l'r nynk ''nk'yw
- (080) 6 äñäyü at yörügin tuta adırtlamakı ,,

- (081) 7 ''nk'yw ''t ywrwkyn twt' ''dyrtl'm'qy ,,
beşinç tavrannak tuş içintä takı
pyşynç t'vr'nm'q twş 'yçynt' t'qy
- (082) 8 ançak(ı)ya barka ilinmäkig tuta adırt-
''nç' qy ' p'r q' 'ylynm'kyk twt' ''dyrt
- (083) 9 lamakı nätäg ol tep tesär ,, k(a)ltı
l'm'qy n't'k 'wl @ typ tys'r ,, qıly
- (084) 10 bodis(a)t(a)vlar bo tavrannak
pwdystv l'r @ pw t'vr'nm'q
- (085) 11 tuş içintä tört törlüg
twş 'yçynt' @ twyrt twyrlwk
- (086) 12 ädgü ıyıtızlar küçi üzä tut-
'dkw ylytyz l'r @ kwyçy 'wyz ' twt
- (087) 13 daçı tutuldaçı atl(ı)g nomlarnıñ yokın
d'çy twtwld'çy ''tlq nwm l'r nynk ywqyn
- (088) 14 kurugin k(a)ltı öñrä sözlämiş täg tükäl
qwrwqyn qıly 'wynkr' swyz l'myš t'k twyk'l
- (089) 15 bilsärlär uksarlar ymä ,, ol bilmäk ukmak-
pys'r l'r 'wqş'r l'r ym' ,, 'wl pylm'k 'wqm'q
- (090) 16 ları barça b(ä)lgü tözlüg tetir ,, b(ä)lgü töz-
l'ry p'rç' plkw twyz lwk tytyr ,, plkw twyz
- (091) 17 lügi nägül tesär ,, kim ol üdtä ol bodis[(a)t(a)v-]
lwky n'kwl tys'r ,, kym 'wl 'wydt' 'wl pwdys//
- (092) 18 lar ,, ol iki tutyaklarnıñ yokıña
l'r ,, 'wl 'yky twty'q l'r nynk ywqynk'
- (093) 19 takı ilinmäk yapşınmaklıg köñülläri
t'qy 'ylynm'k y'pşynm'q lyq kwnkwl l'ry
- (094) 20 bar ärür ,, ol yokka ilinmäk b(ä)lgüläri
p'r'rwr ,, 'wl ywq q' 'ylynm'k plkw l'ry
- (095) 21 ymä adınlar tayakıña bar boltaçı töz-
ym' ''dyn l'r t'y'qynk' p'r pwl't'çy twyz
- (096) 22 lüg b(ä)lgü üçün ,, anın yok içintäki bar-

- lwkw plkw 'wyçwn ,, ''nyn ywq 'yçynt'ky p'r
(097) 23 ka i/[inmä]klig b(ä)lgü tep atanur ,, bo muntag
q' 'y/////k lyk plkw typ ''t'nwr ,, pw mwnt'q
(098) 24 b(ä)lgüg kim ol üdtä
... .. plkwk kym 'wl 'wydt'
(099) 25 biliglä'r tözi bo
... .. w pylyk l'r twyz y pw
(100) 26 ,, ol adkak-
... .. l'nwr l'r ,, 'wl ''dq'q
(101) 27 ugrinta anı
... .. 'wqrynt' ''ny y
(102) 28 [köñü]l tözin bilmiş ,,
... .. /////l twyz yn pylmyş ,,
(103) 29 tep atanmazlar ,,
... .. typ ''t'nm'z l'r ,,
(104) 30 [i]çintäki barka
... .. //çynt'ky p'r q'
(105) 31 ,, temin ök
... .. l'r ,, tymyn 'wk
(106) 32 [ç]ınınça kertüsin
... .. /ynynç' kyrtwsyn
(107) 33 yörügkä
... .. ywrwk k'
(108) 34 atl(ı)g şast(i)r
... .. l'q ''tlq ş'str
(109) 35 teyür ,, bodi-
... .. tyywr ,, pwydy
(110) 36 [s(a)t(a)v] körür
/// l' kwyrwr
(111) 37 b(ä)lgüsin
... .. l'r plkwsyn

Mainz 703 (T I D 3) B sayfası

- (112) 1 atı
"ty
- (113) 2 tep t[esär] ,,
typ t/// ,,
- (114) 3 köñüli biligi yin[täm] ,,
kwnkwly pylyky yyn/// ,,
- (115) 4 üç törlüg adrokka
'wyç twyrlwk "drwä ä'
- (116) 5 üzä tutdaçı atl(i)g biliglä[r]
'wyz ' twtd'çy "tlq pylyk l' /
- (117) 6 atl(i)g adkangularıg tutmakı adkanmakı yok
"tlq "dq'nqw l'ryq twtm'äy "dq'nm'äy ywä
- (118) 7 kurug ol tep tapl(a)yur üçün ,, anın bo bilgä
äwrwq 'wl typ t'plywr 'wyçwn ,, "nyn pw pylk'
- (119) 8 bilignıñ atı tapl(a)g tep tetir ,, törtünç
pylyk nynk "ty t'plq typ tytyr ,, twyrtwnç
- (120) 9 ulamak atl(i)g dyanka tayaklıgın
'wl'm'ä "tlq @ dy'n ä' t'y'qlyqyñ
- (121) 10 baştınkı çın kertü bilgä
p'stynäy çyn @ kyrtw pylk'
- (122) 11 biligig ,, iki tutyaklarıg
pylykyk ,, 'yky @ twty'ä l'ryq
- (123) 12 barça yok kurug ol tep
p'rç' ywä @ äwrwq 'wl typ
- (124) 13 tapl(a)p tetrü bilsär uksar ,, ötrü ol
t'plp tytrw pyls'r @ 'wqs'r ,, 'wytrw 'wl l
- (125) 14 üdün ol bilgä bilignıñ atı yertinçü-
'wydwn 'wl pylk' pylyk nynk "ty yyrtynçw
- (126) 15 lügdä yeg nom tep atanur ,, nä üçün antag
lwkd' yyk nwm typ "t'nwr ,, n' 'wyçwn "nt'q
- (127) 16 [at]anur tep tesär ,, kim ol üdtä takı bir
///'nwr typ tys'r ,, kym 'wl 'wydt' t'qy pyr r

- (128) 17 [an]tag akıglıg bilgä bilig yok ,, ol
///t'q ''qyq lyq pylk' pylyk ywä ,, 'wl
- (129) 18 bodis(a)t(a)vnıñ köküzentäki bo bilgä biligin-
pwdystv nıñk kwykwz ynt'ky pw pylk' pylykyn
- (130) 19 tä artdaçı yegäddäçi ,, anı üçün yertinçü-
t' ''rt'd'çy yyk'td'çy ,, ''ny 'wyçwn yyrtynçw
- (131) 20 lügdä yeg nom tep tetir ,, yertinçülüg
lwk d' yyk nwm typ tytyr ,, yyrtynçwllwk
- (132) 21 tep teţmäki ärsär ,, kim ol bilgä bilig k(ä)ntü
typ tydm'ky 'rs'r ,, kym 'wl pylk' pylyk kntw
- (133) 22 özi akıglıg ärip ,, inçip yänä adın bilgä
'wyz y ''qyqlıq 'ryp ,, 'ynçyp y'n' ''dyn pylk'
- (134) 23 biligig ara kigürmäd[i]n basa [üz]ä ok
pylykyk ''r' kykwrm'd/n p's' //// ' 'wä
- (135) 24 akıgsız körmäk yolta
''qyqsyz kwyrm'k ywlt'
- (136) 25 uyur üçün ,, anın
'wywr 'wyçwn ,, ''nyn
- (137) 26 munta ulamak
mwnt' 'wl'm'q d... ..
- (138) 27 kayu ärsär dyan ymä
q'yw 'rs'r dy'n ym'... ..
- (139) 28 ulamak dyanı ol
'wl'm'q dy'ny 'wl
- (140) 29 anı üçün bo
''ny 'wyçwn pw yww
- (141) 30 temäk iki yörüg
tym'k 'yky ywrwk
- (142) 31 nägül tesär ,, basa
n'kwł tys'r ,, p's'
- (143) 32 kigürür üçün
kykwrwr 'wyçwn

- (144) 33 ärür ,, yänä
'rwr ,, y'n' pyr
- (145) 34 oksuzı nägül
'wqswz y n'kwl t... ..
- (146) 35 yertinçülüg
yyrtyñçwlwk
- (147) 36 ikin ara
'ykyn ''r'

2. Eski Uygurca Metnin Türkiye Türkçesine Aktarımı

Mainz 704 (T I D 2) (recto)

(1) bilgelikler diye adlandırılmadan [sıcaklık (Skt. *uşmagata*)] (2) tepe (Skt. *mūrdhāna*), kabul (Skt. *kṣānti*) ve dünyevilikten üstün en iyi öğreti (Skt. *laukikāgradharma*) (3) nasıl adlandırılır denirse, burada yeniden (4) şöyle anlamalı. Şöyle ki bu dört tür (5) iyi esasın (Skt. *catuṣ-kuśala-mūla*) talim edilecek öğretisi bunların (6) ikisi ise, böylelikle öğretileri (7) yine iki bağlıdır. O iki bağı (8) sondaki ve baştaki saygıyla düşünmeye (9) dayalı, birinci hakiki₂ (10) bilgeliğe dayandığını, (11) anlamadan₂ (12) bu sebepten böylece adlandırılmıştır. (13) O yine nasıldır denirse, öyle ki Bodhisattvalar (14) ne zaman gayret safhası (Skt. *prayogāvasthā*) içinde (15) en ilk parıldamaya ulaşacak meditasyona (16) dayanma ile saygıyla düşünmeyi gerçekleştirip (17) tutulacak (Skt. *grāhya*) adlı adda ve dört tür (18) öğretilerin boşluğunu₂ görseler, sonra (19) o vakit onları görecektir saygıyla düşünmelerin (20) adı sıcaklık (Skt. *uşmagata*) diye adlandırılır. Ne için böyle (21) adlandırılır denirse, öyle ki o vakitte o Bodhisattvanın (22) bilinci Buddhaliğe sarsılmaz (23) iyice ısındığı₂ için (24) diye adlandırılır. Az (25) ateşini yakacak (26) ateşin ısı (gönül)de (27) göğüste yeniden (28) bu sebepten de sıcaklık (Skt. *uşmagata*) (29) burada parıldamaya (30) dayalı son (düşünme)yi (31) gerçekleştirip diyerek (32) o saygıyla düşünme (33) o akıntısız (34) yeniden (35) kurtarıcı (36) ulaşacak (37) ... ve

Mainz 704 (T I D 2) (verso)

[21. bölüm 16. yaprak] (1) önünde eğilerek ve (dikkatli) düşünerek yokluğunu (2) bu sebepten onu görecektir bilgeliği (3) saygıyla düşünme diye adlandırılır. (4) İkinci parıldamayı güçlendirecek meditasyona (5) dayalı önce saygıyla düşünmeyi (6) gerçekleştirip, o tutulacak (Skt. *grāhya*) adlı öğretilerin (7) boşluğunu₂ da iyice doğru (8) görse, sonra o vakit o saygıyla düşünmenin (9)

adı tepe (Skt. *mūrdhāna*) diye adlandırılır. Ne için (10) böyle adlandırılır denirse, öyle ki o (11) vakitte o Bodhisattvanın (12) gönlü göğsü aydınlanıp₂ (13) *saṃsāra* ve *nirvāṇa*nın esasını (14) alametini ayrıntılı görür. Öyle ki dağ (15) tepesinde doğmuş kişi öteki taraftaki₂ (16) *Nyagrodhikā* yerleri₂ görmüş gibi (17) onun için bu saygıyla düşünmenin adı (18) tepe (Skt. *mūrdhāna*) diye adlandırılır. Üçüncü: Kabule (Skt. *kṣānti*) doğru (19) olma adlı meditasyona dayalı sondaki (20) hakiki₂ bilgeliği gerçekleştirip, (21) öyle ki o önceki tutulacak (Skt. *grāhya*) adlı öğretilerin (22) kesin olarak kabul edip sonra (23) bilgilerin işini₂ (24) boştur diye kabul etme (25) adlı bilgiler (26) adlı duyu objelerinin (27) tutulacak (Skt. *grāhya*) adlı (28) yine bilgilerin (29) nasıl olduğunu hakiki₂ (30) esasından (31) diyerek *suvaṣip* (?) var (32) tutulacak (Skt. *grāhya*) adlı (33) iseler, (34) bilgiler (35) yine (36) sonra o (37)

Mainz 703 (T I D 3) A sayfası

(1) (2) bu sebepten (3) -dir. Bu iki ad (4) budur. Dördüncü: (5) dört tür iyi esasların (Skt. *catuṣ-kuśala-mūla*) özellikle₂ (6) ad yorumunu tutup ayırt etmesi. (7) Beşinci: Gayret safhası (Skt. *prayogāvasthā*) içindeki ve (8) bazen mevcudiyete bağlanmayı tutup ayırt etmesi (9) nasıldır diye denirse, öyle ki (10) Bodhisattvalar bu gayret (11) safhası (Skt. *prayogāvasthā*) içinde dört tür (12) iyi esaslar (Skt. *catuṣ-kuśala-mūla*) sayesinde tutacak (Skt. *grāhaka*) ve (13) tutulacak (Skt. *grāhya*) adlı öğretilerin boşluğunu₂ (14) şöyle ki önceden söylemiş gibi tamamen (15) bilseler₂ de, o bilmeleri₂ (16) tamamen alamet esaslıdır. Alamet (17) esaslı nasıldır denirse, öyle ki o vakitte o Bodhisattvalar (18) o iki bağlarının yokluğuna (19) da bağlanma₂ bilinçleri (20) vardır. O yokluğa bağlanma alametleri (21) de başka desteklerine mevcut olacak esaslı (22) alamet için, bundan dolayı yokluk içindeki (23) mevcudiyete bağlanma ilişkin alamet diye adlandırılır. Bu surette (24) alameti öyle ki o vakitte (25) bilgiler esası bu (26) o kavrama (27) uğrunda onu (28) bilinç esasını bilmiş. (29) diye adlandırılmazlar. (30) içindeki mevcudiyete (31) hemen (32) doğru bir şekilde hakikatini (33) yorumu (34) adlı *sāstrada* (35) der. Bodhisattva (36) görür (37) alametini

Mainz 703 (T I D 3) B sayfası

(1) adı (2) denirse, (3) bilinci bilgisi sadece (4) üç tür mükemmeliğe (5) ile tutacak (Skt. *grāhaka*) adlı bilgiler (6) adlı duyu objelerini kavraması₂ boşluktur₂ (7) diye kabul edildiğinden, onun için bu bilgeliğin (8) adı kabul (Skt. *kṣānti*) diye adlandırılır. Dördüncü: (9) devam etme adlı meditasyona dayalı (10) birincisi hakiki₂ bilgeliği (11) iki bağ (12) tamamıyla

boşluktur₂ diyerek (13) kabul edip doğru bilse₂, sonra o (14) vakit o bilgeliğin adı dünyevilikten üstün (15) en iyi öğreti (Skt. *laukikāgradharma*) diye adlandırılır. Niçin böyle (16) adlandırılır denirse, öyle ki o vakitte de bir (17) böyle akıcı bilgelik yoktur. (18) Bodhisattvanın göğsündeki bu bilgelikte (19) gelişecek₂. Onun için dünyevilikten üstün (20) en iyi öğreti (Skt. *laukikāgradharma*) diye adlandırılır. Dünyevilik (21) diye adlandırılması ise, öyle ki o bilgelik kendisi₂ (22) akıcı olup, böylece yine başka bilgeliğin (23) arasına sokmadan sonra dolayısıyla da (24) akıntısız içgörü yolunda (25) muktedir olduğundan, bu sebepten (26) burada devam etme (27) hangisi ise meditasyon da (28) devam etme meditasyonudur. (29) Onun için bu (30) demek iki yorum (31) nasıl derse, sonra (32) soktuğu için (33) -dır. Yine (34) istisnasız nasıl (35) dünyevi (36) ikisinin arasında

3. Eski Uygurca Metne İlişkin Notlar

(001-002) [isimäk]: Uyg. *tört törlüg ädgü yiltızlar*, Çin. 四善根 *si shangen* 'dört faziletli esas' (*Taishō* no. 1830, c. 43, 564b24) ve Skt. *catuṣ-kuśala-mūla* (Soothill ve Hodous 1937: 172b; ayrıca *nirvedha-bhāgīya* için krş. Hirakawa 1997: 281a) karşılığındadır. Bu dört tür faziletin birincisi burada da tamamlanan Uyg. *isimäk* 'sıcaklık, ısınma' (*isi-* için bk. Clauson 1972: 241b), Çin. 煖 *nuan* (*Taishō* no. 1830, c. 43, 566c21; Hirakawa 1997: 792b) ve Skt. *uṣmagata* (Edgerton 1953: 149b) karşılığındadır. Diğerleri ise sırasıyla (2) Uyg. *töpö* 'tepe, zirve' (Skt. *mūrdhāna / mūrdhan*) (3) Uyg. *tapl(a)g* 'kabul' (Skt. *kṣānti*) ve (4) Uyg. *yertinçülügdä yeg nom* 'dünyevilikten üstün en iyi öğretidir' (Skt. *laukikāgradharma*).

(005) bışrunguluk nomı: Bu ifade Çin. 所修法 *suoxiu fa* (*Taishō* no. 1830, c. 43, 566a23) 'uygulanması gereken öğretisi' (DDB) karşılığındadır.

(007) iki tutyaklar: Bu ifade Çin. 二取 *erqu* (*Taishō* no. 1830, c. 43, 487b08) 'iki tür kavrayış' karşılığındadır. Çin. 取 *qu*, Skt. *upādāna* 'bağlanma' (Soothill ve Hodous 1937: 42b ve 186a; Tokyürek 2019: 350) karşılığındadır.

(011) bilmädin ukmadın: *bil- uk-* 'anlamak, bilmek' ikilemesi için bk. Ölmez 2017: 257. Ayrıca krş. 89. ve 124. satırlar.

(015) y(a)rumakka täggülük dyanka: Bu ifade Çin. 明得定 *mingde ding* (*Taishō* no. 1830, c. 43, 566a27) 'aydınlığa ulaşan samadhi' (DDB) karşılığındadır.

(018) yokın kurugin: *yok kurug* 'yok, kuru, boş, boşluk' ikilemesi için bk. Ölmez 2017: 306. Ayrıca krş. 44., 117-118., 123. satırlar.

- (023) isiyür yılıyur: *isi- yılı-* için krş. *isin- yılın-* ‘ısınmak’ Ölmez 2017: 268.
- (029) munta yarumakka ...: Bu ifade 15. satır tanıklığında *munta yarumakka [tāggülük dyanka]* olarak tamamlanabilir; ancak kesin değildir.
- (043-044) nomlarını yokın kurugın: Bu ifade Çin. 法空 *fakong* ‘öğretilerin boşluğu’ (*Taishō* no. 1830, c. 43, 407a6) ve Skt. *dharmā-sūnyatā* (DDB; Hirakawa 1997: 715a; Soothill ve Hodous 1937: 272a; JEBD 1979: 112a) karşılığındadır.
- (049) açılıp yarup: *açıl- yaru-* ‘açılmak, açılıp aydınlanmak’ ikilemesi için bk. Ölmez 2017: 248.
- (050) sansarlı nirvanlını: Bu ifade Çin. 生死涅槃 *shengsi niepan* (*Taishō* no. 1830, c. 43, 587c26) ‘saṃsāra-nirvāṇa’ ve Skt. *saṃsāra-nirvāṇa* (DDB; Hirakawa 1997: 834) karşılığındadır.
- (053) niğodinke: Bu sözcük Skt. *Nyagrodhikā* ‘name of village near Kapilavastu // Kapilavastu yakınlarındaki bir yerleşim adı’ (Edgerton 1953: 314a) ile ilgili olmalıdır.
- (053) yer oronları: *yer oron* ‘yer’ ikilemesi için bk. Ölmez 2017: 304.
- (068) suvaşip (?): Bu sözcüğün okuması kesin değildir.
- (093) ilinmāk yapşınmaklıg: *ilin- yapşın-* ‘bağlamak, birleşmek, kavuşmak’ ikilemesi burada ‘bağlanmak’ anlamındadır, krş. Ölmez 2017: 268.
- (130) artdaçi yegäddäçi: Bu ikileme ‘gelişmek, iyi olmak’ anlamındadır.
- (146) yertinçülüg ... : Bu ifade 130-131. satırlar tanıklığında *yertinçülüg[dä yeg nom]* olarak tamamlanabilir; ancak kesin değildir.

4. Dizin ve Sözlük

Metinde geçen bütün sözcükler dizine dahil edilmiştir.

A

- açıl- ‘açılmak, açılıp aydınlanmak’ *a.-ıp yarup* ‘aydınlanmak₂’ *bodis(a)t(a)vnıñ köñülü köküzi a.-ıp yarup* 49
- adak ‘son, bitiş’ *a.+dakı çın kertü bilgä biligig* 56; *a.+takı baştakı yinçürü sakınmakka* 8; *tayaklıgın a. ...* 30
- adın ‘başka’ *a. bilgä biligig* 133; *ymä a.+lar tayakıña* 95
- adırtlamak ‘ayırt etme’ *at yörügin tuta a.+ı* 80; *ilinmākig tuta a.+ı* 82
- adırtlıg ‘ayrıntılı’ *b(ä)lgüsin a. körür* 51
- adkak ‘tutma, kavrama’ *ol a. ...* 100

- adkangu 'duyu objesi' (~ Skt. *vişaya, vişayadhātu*) *a.+larig tutmakı adkanmakı* 117; ... *[a]tl(i)g a.+larnıñ* 63
- adkanmak 'kavrama' *tutmakı a.+ı* 'kavrama₂' *adkangularıg tutmakı a.+ı* 117
- adrok 'mükemmellik' *üç törlüg a.+ka* 115
- agınç[sız] 'sarsılmaz' *a. ädgüti isiyür yılıyur* 22
- akılgı 'akıntılı, akıcı' (~ Skt. *āsra*) *a. bilgä bilig* 128; *k(ä)ntü özi a. ärip* 133
- akıgsız 'akıntısız' (~ Skt. *anāsra*) *a. ... 33; a. körmäk yolta ... 135*
- ançak(ı)ya 'bazen' *a. barka ilinmäkiğ* 82
- anı 'onu' ... *ugrınta a. 101; a. üçün bo ... 140; a. üçün bo yinçürü* 54; *a. üçün yertinçülügdä* 130; *anın a. kördäçi bilgä biligig* 39
- anın 'bu sebepten, bundan dolayı' *a. ... 136; a. 76; a. anı kördäçi bilgä biligig* 39; *a. antag tetmiş ärürlär* 12; *a. bo bilgä biligniñ atı* 118; *a. ymä isimäk ... 28; a. yok içintäki barka* 96
- antag, [an]tag 'böyle, bunun gibi' *anın a. tetmiş ärürlär* 12; *a. akılgı bilgä bilig yok* 128; *nä üçün a. atanur* 20, 47, 126
- ara 'ara' *bilgä biligig a. kigürmäd[i]n* 134; *ikin a. ... 147*
- art- 'artmak' *a.-daçı yegäddäçi 'gelişmek₂'* 130
- aşnukı 'evvelki, önceki' *kim ol a. 58*
- at 'ad, isim' *a.+ı ... 112; ä[d]gü yiltızlarınñ äñäyü äñäyü a. yörügin* 80; *bilgä biligniñ a.+ı* 119, 125; *bo iki a. 77; tutuldaçı atl(i)g a.+da* 17; *yinçürü sakınmak-nıñ a.+ı* 20, 46, 54
- atan-, [at]an- 'adlandırılmak' ... *tep a.-mazlar* 103; *antag a.-ur tep tesär* 127; *antag a.-ur tep tesär* 21; *antag a.-ur tesär* 47; *il[inmä]klig b(ä)lgü tep a.-ur* 97; *isimäk tep a.-ur* 20; *tep a.-ur* 24; *yertinçülügdä yeg nom tep a.-ur* 126; *yinçürü sakınmak-nıñ atı töpö tep a.-ur* 46
- atl(i)g, [a]tl(i)g 'adlı, isimli' ... *a. adkangularnıñ* 63; ... *a. biliglär* 62; ... *a. şast(i)r* 108, *tutdaçı a. biliglär[r]* ... 116; ... *tutuldaçı a. 69; ... tutultaçı a. 64; a. adkangularıg tutmakı adkanmakı* 117; *aşnukı tutuldaçı a. nomlarınñ ... 58; eyin bolmak a. dyanka* 56; *tutdaçı tutuldaçı a. nomlarınñ yokın kurugin* 87; *tutuldaçı a. atda* 17; *tutuldaçı a. nomlarınñ yokın kurugin* 43; *ulamak a. dyanka* 120
- az 'az' *a. ... 24*

B

- b(ä)lgü 'alâmet, işâret, belirti' ... *b.+sin* 111; *b. tözlügi nâgöl tesär* 90; *b.+g kim ol üdtä* 98; *barça b. tözlüg tetir* 90; *il[inmä]klig b. tep atanur* 97; *ilinmäk b.+läri* 94; *sansarlı nirvanlınıñ tözin b.+sin* 51; *tözlüg b. üçün* 96

bar 'var, mevcut, mevcudiyet' [t]ep suvaşip b. 68; ... [i]çintäki barka 104; adınlar tayakına b. boltaçı 95; ançak(ı)ya b.+ka ilinmäkig tuta 82; ilinmäk yapşınmaklıg köñülläri b. ärür 94; yok içintäki b.+ka il[inmä]klig 96

barça 'bütün, tamamen' bilmäk ukmakları b. b(ä)lgü tözlüg 90; iki tutyaklarıg b. yok kurug 123

basa 'sonra' ... odgurak tapl(a)p b. 59; b. ... 142; bilgä biligig ara kigürmäd[i]n b. 134

baş 'baş' iki tutyaklarıg adaktaki b.+taki 8

baştıngı 'ilk, birinci, önce' b. çın kertü bilgä biliglärkä 9; dyanka tayaklıgın b. çın kertü bilgä biligig 121; dyanka tayaklıgın b. yinçürü sakınmakıg 42

beşinç 'beşinci' b. tavrannmak tuş içintä 81

bışrun- 'eğitmek, talim etmek' tört törlüg ädgü yiltızlarıng b.-guluk nomı 5

bil- 'anlamak, bilmek' [köñü]l tözin b.-miş 102; b.-mädin ukmadın 'anlamak₂' 11; b.-sär uksar 124; b.-särlär uksarlar 89

bilgä 'bilge, (bilig ile birlikte:) bilgelik' akıglıg b. bilig 128; anı kördäçi b. biligig 39; b. biliglär tep 1; b. bilignıng atı 118; b. bilignıng atı 125; bodis(a)t(a)vniñ köküzingintäki bo bilgä biligintä 129; çın kertü b. biligig 121; çın kertü b. biligig 57; çın kertü b. biliglärkä 10; kim ol bilgä bilig 132; yänä adın b. biligig 133

bilig 'bilgi, (bilge ile birlikte:) bilgelik' ... atl(i)g b.+lär 62; ... b.+lär 71; ... b.+lär tözi 99; ... ymä b.+lärniñ 65; adın bilgä b.+ig 134; akıglıg bilgä b. 128; b.+lärniñ işin [küdügin] 60; bilgä b. k(ä)ntü özi 132; bilgä b.+lär 1; bilgä b.+niñ atı 119, 125; bodis(a)t(a)vniñ köküzingintäki bo bilgä b.+intä 129; çın kertü bilgä b.+ig 57, 122; çın kertü bilgä b.+lärkä 10; köñülü b.+i yin[täm] ... 114; kördäçi bilgä b.+ig 40; tutdaçı atl(i)g b.+lär 116

bilmäk 'bilme' b. ukmakları 89

bir 'bir' b. [an]tag akıglıg bilgä bilig 127

bo 'bu' anı üçün b. ... 140; b. ärür törtünç 78; b. bilgä bilignıng atı 118; b. iki at 77; b. muntag 97; b. tavrannmak tuş içintä 84; b. tört törlüg ädgü yiltızlarıng bışrunguluk nomı 4; b. yinçürü sakınmakniñ atı 54; biliglär tözi b. 99; bodis(a)t(a)vniñ köküzingintäki b. bilgä biligintä 129

bodis(a)t(a)v, bodis([a)t(a)v] < Soğd. pwδystθ, pwtystθ < Skt. bodhisattva 'Bud-dha olacak kimse, Buddha adayı' b. 109; b.+niñ köküzingintäki 129; k(a)ltı b.+lar bo tavrannmak tuş 84; k(a)ltı b.+lar kayu üdün 13; kim ol üdtä ol b.+lar 91; kim ol üdtä ol b.+niñ köñülü 21, 48;

bol- 'olmak' adınlar tayakına bar b.-taçı tözlüg b(ä)lgü 95

bolar 'bunlar' b. ikigü ärür ärsärlär ymä 5

bolmak 'olma' eyin b. atl(i)g dyanka 56

burhan < Çin. 佛 fo 'Buddha' ve Tü. han 'Buddha' b. kutıña ağınç[sız] 22

Ç

çın < Çin. 真 zhen 'gerçek, doğru, hakikat' ç. kertü 'hakiki₂' ... nâçökin ç. kertü 66; ç. kertü bilgä biligig 57, 121; ç. kertü bilgä biliglärkä 9
çıngaru 'doğru, hakiki' ädgüti ç. körsär 44
[ç]ınınça 'doğru bir şekilde' ... ç. kertüsinçä 106

D

dyan < Soğd. δy'n, δy'n < Skt. dhyāna 'meditasyon' eyin bolmak atl(ı)g d.+ka 56; kayu ärsär d. ymä 138; ulamak atl(ı)g d.+ka 120; ulamak d.+ı ol ... 139; yarumakıg küçäddürgülük d.+ka 41; yarumakka täggülük d.+ka 15

Ä

ädgü, ä[d]gü 'iyi' tört törlüg ä. yiltızlar 'dört tür iyi esaslar (~ Skt. catuṣ-kuśala-mūla)' 5, 79, 86
ädgüti 'iyice' ä. çıngaru körsär 44; ä. isiyur yılıyur 23
änäyü 'bilhassa, özellikle' ä. änäyü at yörügün 79; änäyü ä. at yörügün 80
änjilki 'ilk önce, en ilk' ä. y(a)rumakka täggülük dyanka 15
är- 'yardımcı eylem, -dir; olmak, var olmak, mevcut olmak' ... ä.-särlär 70; ... ä.-ür 77; ä.-ür 144; anın antag tetmiş ä.-ürlär 12; bo ä.-ür törtünç 78; ikigü ä.-ür ärsärlär 6; ikigü ärür ä.-särlär 6; ilinmäk yapşınmaklıg köñülläri bar ä.-ür 94; k(ä)ntü özi akıglıg ä.-ip 133; kayu ä.-sär dyan ymä 138; yertinçülüg tep teṣmäki ä.-sär 132

E

eyin '(-dAn) dolayı' tapl(a)gka e. bolmak 55

I

ıntın 'öbür taraftaki, öte yandaki, karşı' i. mintin 'öteki taraftaki₂' 52

i

içintä 'içinde' tavrınmak tuş i. 14, 81, 85
içintäki, [i]çintäki 'içindeki' ... i. barka 104; anın yok i. barka 96
iki 'iki' bo i. at 77; i. tutyaklar tetir 7; i. tutyaklarıg 7, 122; i. tutyaklarınıg yokiña 92; i.+n ara ... 147; temäk i. yörüg 141
ikigü 'ikisi, ikisi birlikte' i. ärür ärsärlär ymä 6
ikinti 'ikinci' i. yarumakıg küçäddürgülük dyanka 41
ilinmäk 'bağlanma' i. b(ä)lgüläri 94; i. yapşınmaklıg köñülläri 93; i.+ig tuta adırtlamakı 82
il[inmä]klig 'bağlanmaya ilişkin' i. b(ä)lgü 97

inçä 'şöyle' *i. k(a)ltı tag töpösintä* 51; *i. ukmış k(ä)rgäk* 4
inçip 'böylelikle' *i. nomları* 6; *i. yänä adın bilgä biligig* 133
isi- 'ısınmak, sıcak olmak' *i.-yür yılıyur 'ısınmak₂'* 23
isig 'ısı, sıcaklık, hararet' *yalınnıj i.+i* 26
isimäk 'ısınma, sıcaklık' (~ Skt. *uşmagata*) *i. 1; anın ymä i. ... 28; yinçürü sakınmaknıj atı i. 20*
iş 'iş' *i.+in [küdügin] 'iş₂'* 60

K

k(a)ltı, kaltı 'şöyle ki, öyle ki' *inçä k. tag töpösintä* 51; *k. bodis(a)t(a)vlar* 13, 83; *k. öjrä sözlämiş* 88
k(ä)ntü 'kendi' *k. özi 'kendi₂'* 132
k(ä)rgäk 'gerek' *inçä ukmış k.* 4
kaltı → k(a)ltı *k. bo tört törlüg* 4
kayu 'hangi, ne' *k. ärsär dyan ymä* 138; *k. üdün tavrannamak tuş* 14
kertü 'gerçek, hakikat, doğru' *çın k. 'hakiki₂' ... [ç]ınınça k.+sin* 106; ... *näçökin çın k.* 66; *çın k. bilgä biligig* 57, 121; *çın k. bilgä biliglärkä* 9
kigür- 'sokmak' *bilgä biligig ara k.-mäd[i]n* 134; *k.-ür üçün ...* 143
kim 'ki, öyle ki' *k. ol aşnukı* 58; *k. ol bilgä bilig* 132; *k. ol üdtä* 21, 47, 91, 98, 127
kişi 'kişi' *tag töpösintä tugmış k.* 52
köküz 'göğüs' *[köñül]dä k.+dä* 27; *bodis(a)t(a)vnıj k.+intäki* 129; *köñüli k.+i açılıp yarup* 49
köñül, [köñül], [köñü]l 'gönül, bilinç' *bodis(a)t(a)vnıj k.+i* 22, 49; *ilinmäk yapşınmaklıg k.+läri* 93; *k. tözin bilmiş* 102; *k.+dä köküzdä* 26; *k.+i biligi* 114
kör- 'görmek, anlamak' ... *k.-ür* 110; *ädgüti çıngaru k.-sär* 45; *anı k.-däçi* 39; *nigodinke yer oronlarıg k.-miş tæg* 53; *olarını k.-däçi* 19; *tözin b(ä)lgüsin adırtlıg k.-ür* 51; *yokın kurugın k.-särlär* 18
körmäk 'içgörü, görme, anlama' *k. yolta* 135
kurug 'kuru, boş, boşluk' *k. 61, 118, 123; yokın k.+ın 'boşluk₂'* 18, 44, 88
kut 'kutsallık' *burhan k.+ıña* 22
küç 'güç' *ädgü yiltızlar k.+i* 86
küçäddür- 'güçlendirmek' *yarumakıg k.-gülük dyanka* 41
[küdüg] 'iş' *işin k.+in 'iş₂'* 61

M

mintin → *ıntın m. 'öteki taraftaki₂'* 52
munta 'burada' *m. ulamak ... 137; m. yantu[ru]* 3; *m. yarumakka ... 29*

muntag 'bunun gibi, bu surette, böyle' *bo m.* 97

N

nä 'ne' *n. üçün antag* 20, 46, 126

näçökin 'nasıl, nasıl olup da' *n. çin kertü* 66

näg(ü)lük 'nasıl' *n. tetirlär tep tesär* 3

nägül 'nasıl' *b(ä)lgü tözlügi n. tesär* 91; *n. tesär* 142; *oksuzı n. ...* 145

nätäg 'nasıl' *n. ol tep tesär* 13; *n. ol tep tetir* 83

nigodinke << Skt. *Nyagrodhikā* (?) 'Kapilavastu yakınlarındaki bir yerleşim adı' (Edgerton 1953: 314a)' *n. yer oronlarig* 53

nirvan << Skt. *nirvāṇa* 'nirvana' *sansarlı n.+lınıñ tözin b(ä)lgüsin* 50

nom < Soğd. *nwm* 'öğreti' (~ Çin. 法 *fa*, Skt. *dharma*) *ädgü yiltızlarınñ bışrunguluk n.+ı* 5; *inçip n.+ları* 6; *tört törlüg n.+larınñ yokın kurugın* 18; *tutuldaçı atl(ı)g n.+larınñ* 58; *tutuldaçı atl(ı)g n.+larınñ yokın kurugın* 43, 87; *yertinçülügdä yeg n. 2, 126, 131*

O

ođgurak 'kesin olarak' ... *o. tapl(a)p basa* 59

ok 'pekiştirme edatı' *kigürmäd[i]n basa [üz]ä o.* 134; *ol o. tutuldaçı* 43

oksuz 'istisnasız' *o.+ı nägül ...* 145

ol 'o, işaret sıfatı; -dlr, kopula' ... *o.* 32; ... *o.* 33; ... *o. adkak* 100; *kim o. aşnukı* 58; *kim o. bilgä bilig* 132; *kim o. üdtä* 127; *kim o. üdtä* 21; *kim o. üdtä* 47; *kim o. üdtä* 91; *kim o. üdtä* 98; *kurug o. tep tapl(a)mak* 61; *nätäg o. tep tetir* 83; *o. bilgä bilignıñ atı* 125; *o. bilmäk ukmakları* 89; *o. bodis(a)t(a)vlar* 91; *o. bodis(a)t(a)vınıñ köküzintäki* 128; *o. bodis(a)t(a)vınıñ köñülü* 21; *o. bodis(a)t(a)vınıñ köñülü* 48; *o. iki tutyaklarig* 7; *o. iki tutyaklarınñ yokına* 92; *o. ok tutuldaçı* 43; *o. tep tapl(a)p* 123; *o. tep tapl(a)yur üçün* 118; *o. tep tesär* 13; *o. üdün olarnı kördäçi* 19; *o. yinçürü sakınmaknıñ atı* 45; *o. ymä nätäg* 13; *o. yokka ilinmäk* 94; *ötrü o.* 73; *ötrü o. üdün* 124; *ötrü o. üdün* 45; *ulamak dyanı o. ...* 139

olar 'onlar' *o.+nı kördäçi* 19

oot 'ateş' *o.+uñug örtädäçi* 25

oron 'yer, mevki' *yer o.+larig* 53

ozokçı 'kurtarıcı' *o. ...* 35

Ö

ök 'pekiştirme edatı' ... *ö.* 72, 105

öñrä 'önceki, önceden' *ö. sözlämiş täg* 88

örit- 'gerçekleştirmek' *çın kertü bilgä biligig ö.-ip 57; sakınmakıg ö.-ip tep 31; yinçürü sakınmakıg ö.-ip 16, 43*

örtä- 'yakacak' *ootuñug ö.-däçi 25*

ötrü 'sonra' *ö. ol 73; ö. ol üdün 18, 45, 124*

öz 'kendi' *k(ä)ntü ö.+i 'kendiz' 133*

S

sakin- '(dikkatli) düşünmek, tefekkür etmek' *yinçürü s.-ip 38*

sakınmak, [sakınmak], saki[ınmak] 'düşünme' *s.+ıg öritip 30, 42; yinçürü s. 32, 40; yinçürü s.+ıg 16; yinçürü s.+ka 8; yinçürü s.+nıñ atı 19, 45, 54*

sansar << Skt. *samsāra* 'samsāra, doğum-ölüm çemberi' *s.+lı nirvanlınıñ tözin 50*

sözlä- 'söylemek' *öñrä s.-miş täg 88*

suvaşip (?) *s. bar 68*

Ş

şast(i)r < Toh. A, Toh. B. *śāstār* < Skt. *śāstra* 'tefsir kitabı' ... *atl(ı)g ş. 108*

T

tag 'dağ' *t. 51*

takı 've' *kim ol üdtä t. 127; t. ädgüti çingaru körsär 44; t. ançak(ı)ya barka 81; t. ilinmäk yapşınmaklıg köñülläri 93*

tapl(a)- 'kabul etmek' *ođgurak t.-p basa 59; ol tep t.-p 124; ol tep t.-yur üçün 118*

tapl(a)g 'kabul' (~ Skt. *kṣānti*) *t. tep tetir 119; töpö t. yertinçülügädä 2; üçünç t.+ka eyin 55*

tapl(a)mak 'kabul etme' *ol tep t. 61*

tavranmak 'çaba, çabalama, gayret' *t. tuş 'gayret safhası' (~ Skt. prayogāvasthā) 14, 81, 84*

tayak 'destek' *adınlar t.+ıña 95*

tayaklıgın, [ta]yaklıgın 'dayalı' *bilgä biliglärkä t. 10; eyin bolmak atl(ı)g dyanka t. 56; t. adak ... 30; ulamak atl(ı)g dyanka 120; y(a)rumakka täggülük dyanka t. 16; yarumakıg küçäddürgülük dyanka t. 42; yinçürü sakınmakka t. 9*

te-, [t]e- 'demek, söylemek' *t.-p tetmädi[n] 1; öritip t.-p ... 31; t.-p tetir 40, 55, 83, 119, 131; ol t.-p tapl(a)mak 61; ... t.-p suvaşip (?) bar 68; t.-p atanmışlar 103; t.-p tapl(a)yur üçün 118; t.-p tapl(a)p 123; [at]Janur t.-p tesär 127; t.-p tetmäki ärsär 132; atanur t.-sär 47; nägül t.-sär 91, 142; tep t.-sär 83, 113, 127; ... t.-yür 109; t.-p atanur 20, 24, 46, 97, 126; t.-p tesär 3, 13, 21, 113; tep t.-sär 3, 13, 21*

- täg 'gibi' *körmüş t. anı için* 53; *öjrä sözlämiş t.* 88
täg- 'değmek, ulaşmak' *t.-gülük ...* 36; *y(a)rumakka t.-gülük dyanka* 15
temäk 'deme, söyleme' *t. iki yörüg ...* 141
temin 'hemen' *t. ök* 105
tet- '(-lr ekiyle beraber) *tetir* {-Dlr} bildirme, kopula; adlandırılmak' *antag t.-miş ärürlär* 12; *iki tutyaklar t.-ir* 7; *näg(ü)lük t.-irlär* 3; *tep t.-ir* 40, 55, 119, 131; *tep t.-mädi[n]* 1; *tözlüg t.-ir* 90
teṭmāk 'adlandırılma' *yertinçülüg tep t.+i* 132
tetrü 'tam, iyice' *t. bilsär uksar* 124
töpö 'tepe' (~ Skt. *mürdhāna*) *t. tapl(a)g yertinçülügdä* 2; *t. tep atanur* 46; *t. tep tetir* 55; *tag t.+sintä tugmış kişi* 52
törlüg, tör[lüg] 'tür, türlü' *tört t.* 4, 17, 79, 85; *üç t. adrokka ...* 115
tört, [t]ört 'dört' *t. törlüg* 4, 17, 79, 85
törtünç 'dördüncü' *bo ärür t.* 78; *t. ulamak atl(ı)g dyanka* 119
töz 'esas, temel' ... *biliglär t.+i* 99; ... *t.+intin* 67; *sansarlı nirvanlınıñ t.+in* 50; *t.+in bilmiş* 102
tözlüg 'esaslı, temelli' *b(ä)lgü t.+i* 90; *t. b(ä)lgü için* 95; *t. tetir* 90
tug- 'doğmak' *tag töpösintä t.-miş kişi* 52
tuş 'vakit, safha' *tavranmak t.* 'gayret safhası (~ Skt. *prayogāvasthā*)' 14, 81, 85
tut- 'tutmak' *t.-a adırtlamakı* 80, 82; *t.-daçı atl(ı)g biliglär[r]* 116; *t.-daçı tutuldaçı atl(ı)g nomlarnıñ yokın kurugın* 86
tutmak 'tutma, tutunma' *t.+ı adkanmakı 'kavrama₂'* 117
tutul- 'tutulmak' (~ Skt. *grāhya*) ... *t.-daçı atl(ı)g* 69; ... *t.-taçı atl(ı)g* 64; *t.-daçı atl(ı)g atda* 17; *t.-daçı atl(ı)g nomlarnıñ* 58; *t.-daçı atl(ı)g nomlarnıñ yokın kurugın* 43; *t.-daçı atl(ı)g nomlarnıñ yokın kurugın* 87
tutyak 'bağ' (~ Skt. *upādāna*) *iki t.+lar tetir* 7; *iki t.+larıg* 7, 122; *iki t.+larnıñ yokıña* 92
tükäl 'bütün, tamamen' *sözlämiş täg t.* 88

U

- u- 'muktedir olmak' *u.-yur için* 136
ugur 'amaç' *u.+inta 'uğrunda, amacında'* 101
uk- 'anlamak, bilmek' *bilmädin u.-madın 'anlamak₂'* 11; *bilmiş u.-miş* 4; *bilsär u.-sar* 124; *bilsärlär u.-sarlar* 89
ukmak 'anlama, bilme' *bilmäk u.+ları* 89
ulamak 'devam etme' *munta u. ...* 137; *u. atl(ı)g dyanka* 120; *u. dyanı ol ...* 139

uladı 've' tutuldaçı atl(ı)g atda u. 17; u. 37

Ü

üç 'üç' ü. törlüg adrokka 115

üçün, üçü[n] 'için' anı ü. 54, 130, 140; isiyür yılıyur ü. 23; kigürür ü. ... 143; nä ü. 20, 46, 126; tep tapl(a)yur ü. 118; tözlüg b(ä)lgü ü. 96; uyur ü. 136

üçünç 'üçüncü' ü. tapl(a)gka eyin 55

üd 'zaman, vakit' ol ü.+tä 21, 48, 91, 98, 127

üdü 'zaman' kayu ü. 14; ol ü. 19, 45, 125

üzä, [üz]ä 'dolayısıyla, ile' ädgü yıldızar küçi ü. 86; kigürmäd[i]n basa ü. 134; ü. tutdaçı atl(ı)g biliglä[r] 116

Y

y(a)rumak → yarumak y.+ka täggülük dyanka 15

yalın 'ateş' y.+nıñ isigi 26

yantu[ru] 'yeniden' munta y. 3

yañırtı, yañırt[ı] 'yeniden' köküzdä y. 27; y. 34

yaşınmaklıg 'bağlanma' ilinmäk y. köñülläri 93

yaru- 'parlamak, ışıldamak' açılıp y.-p 'aydınlamak₂' 49

yarumak 'parlama, parıldama, ışıldama' munta y.+ka ... 29; y.+ıg küçäddürgülük dyanka 41

yänä 'yine, da, de' inçip y. 133; y. 144; y. iki tutyaklar 7

yeg 'yeğ, daha iyi' yertinçülügä y. nom 2, 126, 131

yegäd- 'iyi olmak' artdaçı y.-däçi 'gelişmek₂' 130

yer 'yer, mevki' y. oronlarig 53

yertinçülüg 'dünyevi, dünyevilik' y. 131, 146; y.+dä yeg nom 'dünyevilikten üstün en iyi öğreti (~ Skt. laukikāgradharma)' 2, 125, 130

yılı- 'ısınmak' isiyür y.-yur 'ısınmak₂' 23

yıltız 'esas' ä[d]gü y.+larnıñ äñäyü äñäyü at yörügin 79; ädgü y.+lar 86; ädgü y.+larnıñ bışrunguluk nomi 5

yiñür- 'önünde eğilmek' y.-ü sakınıp 38

yiñürü 'saygıyla, hürmetle' y. sakınmakka 8; y. sak[inmak] ... 32; y. sakınmak 40; y. sakınmakıg 16, 42; y. sakınmaknıñ atı 19, 45, 54

yin[täm] 'sadece' köñüli biligi y. 114

ymä 'yine, da, de' anın y. isimäk 28; bilsärlär uksarlar y. 89; ikigü ürür ärsärlär y. 6; ilinmäk b(ä)lgüläri y. 95; kayu ärsär dyan y. 138; ol y. nätäg 13; y. bilig-lärniñ ... 65

yok 'yok, yokluk' anın y. içintäki 96; bilgä bilig y. 128; iki tutyaklarınñ y.+ıña 92; ol y.+ka ilinmäk 94; y. kurug 117, 123; y.+ın kurugin 'boşluk₂' 18, 44, 87; yinçürü sakınıp y.+ın 38

yol 'yol' körmäk y.+ta 135

yörüg 'yorum' y.+kä 107; ä[d]gü yiltızlarınñ äñäyü äñäyü at y.+ın 80; temäk iki y. 141

Sonuç

Eski Uygurca Budizm, Manihaizm ve Hristiyanlığın Doğu Kilisesi gibi çeşitli dinî çevrelerin etkisinde bir yazını içermektedir. Bunların içinde önemli bir yere sahip olan Budizm ve Budizmin türlü ekollerine ilişkin metinlerin Eski Uygurcaya tercümesi temelde bir çeviri edebiyatın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Eski Uygurca bu çeviri edebiyat sayesinde Türk dilinin tarihî ve çağdaş dönemlerindeki meselelerine, Türkçenin söz varlığına ve dönemi içindeki yabancı sözlere Türkçe karşılık bulma bir diğer deyişle terim türetme faaliyetlerine önemli katkı sağlar. Budizmin Mahāyāna kolundan gelişen Yogācāra ekolü temelindeki Faxiang düşüncesine ait olan Xuanzang'ın *Cheng weishi lun* adlı eseri üzerine yazılmış tefsirin Eski Uygurcaya tercümesi bugün Berlin Turfan Koleksiyonu'nda en az otuz bölümden oluşan bir derleme yazmanın 21. bölümünü oluşturmaktadır. Bu yazmanın mevzubahis bölümüne ait olan ve şimdiye kadar neşredilmemiş olan Mainz 704 (T I D 2) ve Mainz 703 (T I D 3) arşiv numaralı iki yaprağın yazı çeviriminin, harf çeviriminin sunulmasıyla ve aktarımının, metne ilişkin notlarla analitik dizini de içeren sözlüğünün hazırlanmasıyla Türk dili araştırmalarına küçük bir katkı sağlamak amaçlanmıştır.

KISALTMALAR VE İŞARETLER

bk.	bakınız
c.	cilt
Çin.	Çince
DDB	Digital Dictionary of Buddhism
ed.	editör(ler)
JEED	Japanese-English Buddhist Dictionary
krş.	karşılaştırınız
no.	numara

Skt.	Sanskritçe
Soğd.	Soğdca
Tü.	Türkçe
Uyg.	Eski Uygurca
Ⓢ	pothī deliği
...2	ikileme

KAYNAKÇA

- 📖 Clauson, Sir Gerard. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Oxford at the Clarendon Press, 1972.
- 📖 Cook, Francis H. *Three texts on Consciousness Only. Demonstration of Consciousness Only by Hsüan-tsang. The thirty verses on Consciousness Only by Vasubandhu. The Treatise in Twenty Verses on Consciousness Only by Vasubandhu. Translated from the Chinese of Hsüan-tsang (Taishō Volume 31, Numbers 1585, 1586, 1590)*, California. (BDK English Tripiṭaka 60-I, II. Vol. II), 1999.
- 📖 DDB = Digital Dictionary of Buddhism, www.buddhism-dict.net. (Erişim tarihi: 25.08.2019).
- 📖 Edgerton, Franklin. *Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary*. c. II: Dictionary. New Haven: Yale University Press, 1953.
- 📖 Hirakawa, Akira. *A Buddhist Chinese-Sanskrit Dictionary*. Tōkyō: Reiyukai, 1997.
- 📖 *Japanese-English Buddhist Dictionary*. Tōkyō: Daitō Shunppansha, 1979.
- 📖 La Vallée Poussin, Louis de. *Vijñaptimātratāsiddhi, la Siddhi de Hiuan-tsang*. 1 (1928), 2 (1929), Index (1948). Paris: Librairie Orientaliste Paul Geuthner, 1928.
- 📖 Mainz 703 (T I D 3): [A sayfası:] http://turfan.bbaw.de/dta/mainz/images/mainz0703_seite1.jpg (Erişim tarihi 01.09.2019) ve [B sayfası:] http://turfan.bbaw.de/dta/mainz/images/mainz0703_seite2.jpg (Erişim tarihi: 01.09.2019).
- 📖 Mainz 704 (T I D 2): [recto:] http://turfan.bbaw.de/dta/mainz/images/mainz0704_seite1.jpg (Erişim tarihi 01.09.2019) ve [verso:] http://turfan.bbaw.de/dta/mainz/images/mainz0704_seite2.jpg (Erişim tarihi: 01.09.2019).
- 📖 Ölmez, Mehmet. “Eski Uygurca İkilemeler Üzerine”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten* 65.2 (2017): 243-311.

- 📖 Röhrborn, Klaus. *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen Türkischen Texte aus Zentralasien* 1-6. Wiesbaden: Steiner, 1977-1998.
- 📖 Röhrborn, Klaus. *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen Türkischen Texte aus Zentralasien, Neubearbeitung. I. Verben. Band. 1: ab- - äzüglä-*. Stuttgart: Steiner, 2010.
- 📖 Scharlipp, Wolfgang. "Fragmente eines uigurischen Kommentars zur *Triṃśīkāvijñaptimātratāsiddhi* des Vasubandhu". *Ural-altaische Jahrbücher* Neue Folge 6 (1986): 122-136.
- 📖 Soothill, William Edward - Lewis Hodous. *A Dictionary of Chinese Buddhist Terms: with Sanskrit and English Equivalents and a Sanskrit-Pali Index*. London: Kegan Paul, Trench, Trubner ve Co, 1937.
- 📖 Taishō No. 1830, c. 43, 229a-606c: http://21dzk.l.u-tokyo.ac.jp/SAT2015/T1830_43.0229a02:0229a02.cit (Erişim tarihi: 01.09.2019).
- 📖 Tokyürek, Hacer. *Eski Uygur Türkçesinde Budizm ve Manihaizm Terimleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019.